

UDK: 323.13

Behruz RAJABOV,
Buxoro davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi
E-mail: rajabov666@gmail.com

Buxoro davlat universiteti prof., f.f.d B.Turdiyev taqrizi asosida

TINCHLIK VA HAMKORLIKKA RAXNA SOLUVCHI DESTRUKTIV G'OYALAR VA ULARGA QARSHI KURASHISH MEKANIZMLARI

Аннотация

Mazkur maqolada tinchlik va hamkorlikka tahdid soluvchi destruktiv g'oyalar antisemitizm, etnosentrizm, ksenofobiya, assimilyatsiya, separatizm va shovinizm, ularga qarshi kurashish mexanizmlari yoritilgan. Shuningdek, maqolada mazkur g'oyalarning ijtimoiy jipslikka, madaniy xilma-xillikka va xalqaro totuvlikka salbiy ta'siri tahlil qilinib, bag'rikenglik va o'zaro hurmat asosida tinch jamiyat barpo etish zarurligi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: Shovinizm, millatchilik, antisemitizm, assimilyatsiya, etnosentrizm, ksenofobiya, separatizm, shovinizm, hurmat, empatiya.

ДЕСТРУКТИВНЫЕ ИДЕИ, НАНОСЯЩИЕ УЩЕРБ МИРУ И СОТРУДНИЧЕСТВУ, И МЕХАНИЗМЫ БОРЬБЫ С НИМИ

Аннотация

В данной статье раскрываются деструктивные идеи, представляющие угрозу миру и сотрудничеству антисемитизм, этноцентризм, ксенофобия, ассимиляция, сепаратизм и шовинизм, а также механизмы борьбы с ними. Проанализировано их негативное влияние на социальную сплочённость, культурное разнообразие и международное согласие. Обоснована необходимость построения мирного общества на основе толерантности и взаимного уважения.

Ключевые слова: Шовинизм, национализм, антисемитизм, ассимиляция, этноцентризм, ксенофобия, сепаратизм, уважение, эмпатия.

DESTRUCTIVE IDEOLOGIES UNDERMINING PEACE AND COOPERATION AND MECHANISMS FOR COUNTERING THEM

Annotation

This article examines destructive ideologies that threaten peace and cooperation including antisemitism, ethnocentrism, xenophobia, assimilation, separatism, and chauvinism along with the mechanisms for countering them. It analyzes their adverse effects on social cohesion, cultural diversity, and international harmony, and underscores the importance of building a peaceful society founded on tolerance and mutual respect.

Key words: Chauvinism, nationalism, antisemitism, assimilation, ethnocentrism, xenophobia, separatism, respect, empathy.

Kirish. Bugungi o'zaro bog'liq dunyoda odamlar, jamoalar va davlatlar o'rtasidagi tinchlik va hamkorlik har qachongidan ham muhimroqdir. Biroq, bir nechta buzg'unchi g'oyalar uyg'unlik va o'zaro tushunishga tahdid solmoqda. Bu g'oyalar nafaqat jamiyatlarni ajratibgina qolmay, balki uzoq muddatli mojarolar, ishonchsizlik va beqarorlikni keltirib chiqaradi.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganlaridek, "Hozirgi vaqtda dunyoning turli mintaqalarida millatlararo va dinlararo keskinlik kuchayib bormoqda, shovinizm, millatchilik, diniy ziddiyatlar bosh ko'tarmoqda" [1]. So'nggi yillarda dunyo turli mintaqalarda millatlararo va dinlararo ziddiyatlarning sezilarli kuchayishiga guvoh bo'lmoqda. Bu mojarolarning kuchayishiga siyosiy beqarorlik, ijtimoiy tengsizlik, tarixiy e'tirozlar, noto'g'ri ma'lumotlar kabi omillar sabab bo'ldi. Shovinizm va o'ta millatchilikning jamoatchilik fikriga ta'siri kuchayib, kamsitish, nafrat so'zlari, ayrim hollarda shiddatli to'qnashuvlarga olib keladi. Diniy nizolar ham kuchayib, ko'pincha radikal mafkuralar, dinlararo

muloqotning yo'qligi va turli diniy guruhlar o'rtasidagi tushunmovchiliklar sabab bo'lgan. Natijada bir vaqlar bag'rikengligi va xilma-xilligi bilan mashhur bo'lgan jamiyatlar bugun ijtimoiy totuvlikni saqlashda qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Bu voqealar global tinchlik va xavfsizlikka jiddiy tahdid solmoqda. Hukumatlar, xalqaro tashkilotlar va fuqarolik jamiyati o'zaro hurmat, tinch-totuv yashash va madaniy o'zaro tushunishni rivojlantirish uchun birgalikda harakat qilishi kerak. Ta'lim, ochiq muloqot va inklyuziv siyosat bu keskinlikni pasaytirish va yanada birlashgan dunyoni rivojlantirishda muhim rol o'ynashi mumkin.

Tadqiqot metodologiyasi. Tinchlik va hamkorlikka raxna soluvchi destruktiv g'oyalar va ularga qarshi kurashish mexanizmlarini ijtimoiy-falsafiy tahlil qilishda ilmiy bilishning analiz va sintez, retrospektiv tahlil, qiyosiy tahlil, umumlashtirish, dialektik usul, sinergetik usullaridan foydalanilgan.

Natijalar va muhokama. Tinchlik va hamkorlikka raxna soluvchi destruktiv g'oyalar sifatida quyidagilarni keltirib o'tishimiz mumkin:

Antisemitizm - "yahudiylarga nisbatan dushmanlarcha munosabatda bo'lish, ularni irqiy va milliy kamsitish, milliy va diniy bid'at-xurofot" [2]. Antisemitizm ko'pincha irqiy va milliy kamsitish, diniy xurofot va madaniy stereotiplar orqali ifodalangan yahudiylarga nisbatan dushmanona munosabatni anglatadi. U asrlar davomida mavjud bo'lib, turli shakllarni oldi - ijtimoiy chetlanish va og'zaki haqoratdan tortib zo'ravon ta'qib va genotsidgacha. O'rta asrlarda antisemitizm afsonalari Yevropa bo'ylab tarqaldi, buning natijasida majburiy dinga keltirish, haydash va qirg'inlar sodir bo'ldi. Antisemitizمنىing eng dahshatli namunasi Xolokost paytida, olti million yahudiy natsistlar rejimi tomonidan o'ldirilganida yuz berdi. Bugungi kunda ham antisemitizm jiddiy global muammo bo'lib qolmoqda. Diskriminatsiyaning bu shakli nafaqat shaxslarni nishonga oladi, balki tenglik, inson huquqlari va diniy erkinlik qadriyatlariga tahdid soladi. Antisemitizmga qarshi kurash ta'lim, xabardorlik va bag'rikenglikka sodiqlikni talab qiladi. Hukumatlar, o'qituvchilar va jamoalar nafratli mafkuralarga qarshi kurashish va e'tiqodi va millatidan qat'i nazar, barcha odamlarning qadr-qimmatini himoya qilish uchun birgalikda harakat qilishlari kerak.

"Assimilyatsiya - ozchilikning ko'pchilik aholi orasiga singib ketishi, bunda ozchilik aholi hukmron madaniyat meyorlari va qadriyatlarini qabul qiladi" [3]. Assimilyatsiyaning turli darajalari mavjud. Ba'zi hollarda, bu ixtiyoriy ravishda sodir bo'ladi, chunki odamlar yaxshiroq imkoniyatlarni yoki ijtimoiy qabul qilishni izlaydilar. Boshqa hollarda, bu bosim ostida yoki madaniy birlikni rivojlantirishga qaratilgan hukumat siyosati natijasida yuzaga kelishi mumkin. Misol uchun, yangi mamlakatga ko'chib o'tayotgan muhojirlar o'zlarining yangi muhitida qabul qilinishi va muvaffaqiyat qozonishlari uchun dominant tilni o'rganishlari, milliy bayramlarni nishonlashlari va mahalliy urf-odatlariga rioya qilishlari mumkin. Assimilyatsiya turli xil populyatsiyalarni birlashtirishga va ijtimoiy jipslikni yaratishga yordam berishi bilan birga, madaniy xilma-xillikning yo'qolishiga ham olib kelishi mumkin.

Etnosentrizm (yunoncha ethnos – qabila, xalq va lotincha centrum – markaz) – "o'z xalqi xulqi, madaniyati, urf-odat va qadriyatlarining boshqa xalqlarga xos bo'lgan shunday xususiyatlarni baholash uchun asos qilib olinishi" [4]. Bu nuqtai nazar ko'pincha boshqacha bo'lgan odamlarga nisbatan noto'g'ri tushunish, noto'g'ri qarash va hatto kamsitishlarga olib keladi. Misol uchun, o'z tilini muloqot qilishning yagona "to'g'ri" usuli deb hisoblagan kishi, boshqa tillarda so'zlashadiganlarni kam ma'lumotli yoki madaniyatsiz deb bilishi mumkin. Shunday qilib, etnosentrizm yolg'on ustunlik tuyg'usini yaratishi va madaniyatlararo tushunishga to'sqinlik qilishi mumkin. Etnosentrizm hayotning ko'p jabhalarida, jumladan, din, ta'lim, siyosat va ijtimoiy xulq-atvorda uchraydi. Ma'lum darajada madaniy mag'rurlik tabiiy bo'lsa-da, ekstremal etnosentrizm madaniy murosasizlik va nizolarga olib kelishi mumkin. Bundan farqli o'laroq, madaniy relativizm barcha madaniyatlar o'z shartlari asosida tushunilishi va qadrlanishi kerak degan g'oyani ilgari suradi. U bugungi globallashgan dunyoda muhim bo'lgan ochiq fikr va xilma-xillikka hurmatni rag'batlantiradi.

Ksenofobiya - bu boshqa millat vakillarining qarashlari, urf-odat va an'analariga nisbatan bepisandlik va

hurmatsizlik qilish, ularni tan olmaslik harakatlarida namoyon bo'ladi. Merriam Webster lug'atida ksenofobiya boshqa millat vakillaridan o'ta nafratlanish deb ta'rif berilgan [5]. Ksenofobik xatti-harakatlar chet elliklar bilan muloqot qilishdan qochish, ularning urf-odatlarini yoki e'tiqodlarini qabul qilishdan bosh tortish va ular haqida zararli umumlashmalarni o'z ichiga olishi mumkin. Misol uchun, ksenofobik qarashlarga ega bo'lgan kishi, immigranlar o'z mamlakati madaniyati, iqtisodiyoti yoki xavfsizligi uchun tahdid deb hisoblashi mumkin - hatto bunday qo'rquvni tasdiqlovchi faktik dalillar bo'lmasa ham. Oddiy johillik yoki notanishlikdan farqli o'laroq, ksenofobiya ko'pincha kamsitish, ijtimoiy chetlanish va hatto zo'ravonlikka olib kelishi mumkin bo'lgan chuqur hissiy reaksiyani o'z ichiga oladi. Bu stereotiplar, o'zgarish qo'rquvi, siyosiy tashviqot yoki turli guruhlar o'rtasidagi o'tmishdagi to'qnashuvlardan kelib chiqishi mumkin. Ksenofobiya ijtimoiy uyg'unlikka putur yetkazishi va mazmunli madaniyatlararo muloqotga to'sqinlik qilishi mumkin. Migratsiya va madaniy almashinuv keng tarqalgan globallashgan dunyoda ksenofobiyaning yengish muhim ahamiyatga ega. Bu inklyuzivlik, o'zaro hurmat va tushunishni rag'batlantiradigan ta'lim, hamdardlik va siyosatni targ'ib qilishni o'z ichiga oladi.

"Separatizm (separatchilik) - yangi mustaqil davlat tuzish yoki boshqa davlat tarkibiga kirish yoxud juda katta avtonomiya maqomini olish maqsadida davlat hududi bir qismining ajratilishi siyosati va amaliyoti. Separatizمنىi ikki turga bo'lish qabul qilingan: etnik va diniy, ya'ni birinchi turda - etnik, ikkinchi turda esa diniy ozchilikning ajralib chiqish uchun harakati" [6]. Etnik separatizm muayyan etnik guruh o'zini mustaqil boshqarish yoki yirik davlatdan ajralib, o'zligini saqlab qolish huquqiga ega degan e'tiqodga asoslanadi. Diniy separatizm aksincha, diniy ozchilik diniy kamsitish yoki muayyan diniy qonunlar ostida yashash istagi tufayli alohida davlat tuzish yoki avtonomiya olishga intilayotganida yuzaga keladi. Separatistik harakatlar zo'ravonlikka aylanib, mojarolarga, fuqarolar tartibsizliklariga yoki hatto urushga olib kelishi mumkin. Tarix davomida dunyoning ko'plab hududlari ayirmachilik harakatlariga guvoh bo'lgan, ularning ba'zilar muvaffaqiyat qozongan bo'lsa, boshqalari markaziy hukumat qarshiliklariga duch kelgan. Ayirmachilik harakatlarining sabablari va motivlarini tushunish bunday mojarolarni tinch yo'l bilan hal etish va jamiyatdagi barcha guruhlar huquqlarini ta'minlash uchun muhim ahamiyatga ega.

Shovinizm - insoniyatning yagona birlik sifatida mavjud bo'lishiga va taraqqiy etishiga xavf soluvchi destruktiv mafkuralardan biridir. "Shovinizm-millatchilikning o'zga millatlarni kamsitish, tahqirlash, o'z millatini boshqa millatdan ustun qo'yish, milliy takabburlik, milliy xudbinlik illatlarini o'zida mujassam etgan o'ta tajovuzkor shakli" [7]. Vatanparvarlik o'z vataniga muhabbat va sadoqatni o'z ichiga olgan bo'lsa, shovinizm uni nosog'lom darajaga olib boradi, bu yerda boshqalar past yoki hatto dushman sifatida ko'riladi. Bu istisno, bo'linish va ba'zan zo'ravonlikni targ'ib qiladi. Shovinizمنىi siyosiy ritorikada ham, ijtimoiy xulq-atvorda ham ko'rish mumkin. Misol uchun, shovinistik lider nafrat nutqidan foydalanishi, zararli stereotiplarni targ'ib qilishi yoki bir guruhni boshqasidan ustun qo'yadigan kamsitish siyosatini amalga oshirishi mumkin. Tarixan bunday o'ta millatchilik urushlar, mustamlakachilik va etnik ta'qiblarga sabab bo'lgan. Millatchilikdan tashqari shovinizمنىing

boshqa shakllari ham mavjud - masalan, erkak shovinizmi, bu erkaklarning ayollardan ustunligiga ishonchni aks ettiradi. Shovinistik munosabatlarga qarshi kurashish xalqlar va madaniyatlar o'zaro hurmat bilan birga yashashi mumkin bo'lgan bag'rikengroq va tinch dunyoni barpo etish uchun juda muhimdir.

“Shovinizm ko'p sonli xalqlarning ko'p millatli davlat doirasida, shuningdek, uni o'rab turgan jug'rofiy-siyosiy makonda o'zining mutlaq hukmronligini o'rnatishga urinishida ham namoyon bo'ladi” [8]. Shovinizm nafaqat millatchilikning haddan tashqari ko'rinishi, balki o'z millati yoki guruhining boshqalardan mutlaq ustunligini ta'minlashga intiladigan xavfli siyosiy munosabatdir. Bu ko'pincha mamlakat chegaralari ichida ham, uning atrofidagi kengroq geosiyosiy makonda ham boshqa milliy, etnik yoki madaniy jamoalarda hukmronlik qilish uchun harakatlarni o'z ichiga oladi. Ko'p millatli davlatlarda shovinizm bir dominant guruhning siyosiy hokimiyatni nazorat qilish, ozchilik tillarini bostirish yoki o'z madaniyati va qadriyatlarini boshqalarga singdirishga urinishlari orqali ifodalanishi mumkin. Bu o'zini chetlangan yoki ezilgan his qiladigan ozchilik jamoalari tomonidan keskinlik va qarshilikni keltirib chiqaradi. Xalqaro miqyosda shovinistik mafkuralar tajovuzkor tashqi siyosatga, hududiy ekspansiyaga va mintaqaviy hukmronlikka olib kelishi mumkin. Shovinizm ta'sirida bo'lgan davlatlar o'z xalqining boshqalarni boshqarish yoki nazorat qilish uchun “tabiiy huquqi” bor degan ishonch ostida qo'shnilarining ishlariga aralashishlari yoki harbiy harakatlarni oqlashlari mumkin. Bunday munosabat

tinch-totuv yashash, suverenitetni hurmat qilish va xalqaro hamkorlikka putur yetkazadi. Shovinizm, xoh ichki, xoh tashqi bo'lsin, ko'pincha ziddiyatlarni kuchaytiradi, bo'linishlarni chuqurlashtiradi, ko'p madaniyatli jamiyatlar va global munosabatlar barqarorligiga tahdid soladi.

Yuqoridagi destruktiv g'oyalarga qarshi quyidagicha kurashish mexanizmlari mavjud:

Birinchidan, hurmat, empatiya, tanqidiy fikrlash va madaniy xilma-xillik qadriyatini o'rgatuvchi inklyuziv ta'limni rivojlantirish.

Ikkinchidan, o'zaro ishonchni mustahkamlash uchun guruhlar o'rtasida ochiq suhbatlarni rag'batlantirish.

Uchinchidan, adolat va tenglikni ta'minlash uchun kamsitishga qarshi qonunlarni qo'llash va ozchiliklar huquqlarini himoya qilish.

To'rtinchidan, qo'rquv yoki nafratni tarqatmaslik uchun ommaviy axborot vositalarida to'g'ri va muvozanatli yoritishni targ'ib qilish.

Beshinchidan, tinchlik, inson huquqlari va taraqqiyotga yordam beruvchi global tashkilotlar va kelishuvlarni qo'llab-quvvatlash.

Xulosa va takliflar. Muxtasar qilib aytganda, shovinizm, ksenofobiya, murosasizlik kabi buzg'unchi g'oyalar tinchlik va hamkorlikka jiddiy to'siq bo'lib kelmoqda. Biroq, ta'lim, muloqot, adolatli qonunlar va mas'uliyatli rahbarlik orqali jamiyatlar bu qiyinchiliklarni yengib o'tishlari mumkin. Hurmat, inklyuzivlik va tushunishga asoslangan dunyoni qurish nafaqat mumkin, balki bu barqaror tinchlik va taraqqiyot uchun zarurdir.

ADABIYOTLAR

1. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон стратегияси. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2021. –Б. 305.
2. Назаров Қ. Жаҳон фалсафаси қомуси. 1-жилд. -Тошкент: “Маънавият”, 2023. - Б. 86.
3. Энтони Гидденс. Социология. -Тошкент: “Шарқ”, 2002. -Б. 830.
4. Маънавият асосий тушунчалар изоҳли луғати. –Тошкент: “Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи”, 2016. -Б.387.
5. Шнирельман В. А. Крещение Господне - Ласточкивые. -2010. -С. 183.
6. Murtazayeva R. O'zbekistonda millatlararo munosabatlar va tolerantlik. -Toshkent: “Go To Print”, 2020. -B. 336.
7. Madvaliyev A. Ijtimoiy-siyosiy terminlarning qisqacha izohli lug'ati. -Toshkent: “Sahhof”, 2021. -B. 298.
8. Ochildiyev A. Globallashuv va mafkuraviy jarayonlar. –Toshkent: “Muharrir”, 2009. -B. 55.
9. Turdiyev, B. S. (2019). The role of national harmony in the strategy of spiritual renewal. Scientific Bulletin of Namangan State University, 1(6), 229-233.
10. Sobirovich, T. B., & Elmuratovna, Y. A. (2025). Strengthening National Spiritual Immunity and Combating Destructive Ideologies in New Uzbekistan. Asian Journal of Basic Science & Research, 7(2), 101-108.